

TRƯỜNG ĐẠI HỌC VĂN HOÁ HÀ NỘI
KHOA BẢO TÀNG

MAI THỊ PHƯỢNG

TÌM HIỂU CỤM DI TÍCH ĐỀN THƯỢNG VÀ
CHÙA PHÚC LONG
(XÃ KHÁNH PHÚ – HUYỆN YÊN KHÁNH – NINH BÌNH)

KHOÁ LUẬN TỐT NGHIỆP
NGÀNH BẢO TÀNG

Người hướng dẫn: GS. Bùi tiến

HÀ NỘI – 2010

MỤC LỤC

	Trang
PHẦN MỞ ĐẦU.....	1
CHƯƠNG 1: KHÁI QUÁT VỀ LỊCH SỬ HÌNH THÀNH VÀ TỒN TẠI CỦA CỤM DI TÍCH ĐỀN THƯỢNG VÀ CHÙA PHÚC LONG	5
1.1. Giới thiệu khái quát về vùng đất nơi cụm di tích tồn tại	5
1.1.1. Vị trí địa lý	5
1.1.2. Lịch sử địa danh nơi di tích tồn tại	6
1.1.3. Dân cư và đời sống văn hoá, kinh tế, xã hội.....	9
1.2. Quá trình hình thành, tồn tại của cụm di tích.....	18
1.2.1 Niên đại xây dựng và quá trình tồn tại của cụm di tích	18
1.2.2. Sự tích và mối liên hệ giữa các nhân vật được thờ.....	22
1.2.2.1. Giác Hải thiền sư.....	22
1.2.2.2. Từ Đạo Hạnh.....	28
1.2.2.3. Dương Không Lộ (1016-1094).....	30
1.2.2.4. Mối liên hệ giữa các nhân vật được thờ.....	31
CHƯƠNG 2: GIÁ TRỊ KIẾN TRÚC - NGHỆ THUẬT VÀ LỄ HỘI CỦA CỤM DI TÍCH ĐỀN THƯỢNG VÀ CHÙA PHÚC LONG	35
2.1. Giá trị kiến trúc nghệ thuật	35
2.1.1 Không gian cảnh quan môi trường.....	35
2.1.2. Bố cục mặt bằng tổng thể.....	39
2.2. Kết cấu kiến trúc di tích đền Thượng.....	41
2.2.1. Nghi môn.....	41
2.2.2. Kết cấu kiến trúc nhà Tiền tế	42
2.2.3. Kết cấu kiến trúc nhà Trung từ	48
2.2.4. Kết cấu kiến trúc toà Hậu cung.....	50
2.2.5. Giá trị nghệ thuật.....	51

2.2.6. Di vật trong di tích	55
2.2.7. Lễ Hội.....	61
2.3. Kết cấu kiến trúc chùa Phúc Long	65
2.3.1. Cổng chùa.....	65
2.3.2. Tiền Đường	66
2.3.3. Thượng điện	68
2.3.4. Nhà Tổ.....	68
2.3.5. Lăng Mộ và Tháp.....	69
2.3.6. Những giá trị nghệ thuật	70
2.3.7. Các hình thức sinh hoạt văn hóa dân gian lễ hội truyền thống diễn ra tại di tích chùa Phúc Long.	78
CHƯƠNG 3: VẤN ĐỀ BẢO TỒN VÀ PHÁT HUY GIÁ TRỊ CỦA DI TÍCH.....	82
3.1 Hiện trạng bảo quản cụm di tích	82
3.1.1 Hiện trạng bảo quản di tích đền Thượng	82
3.1.2 Hiện trạng bảo quản di tích Chùa Phúc Long.....	85
3.1.3 Hiện trạng lễ hội đền Thượng	85
3.2. Vấn đề bảo vệ và tôn tại di tích.....	86
3.3. Các phương án bảo tồn cụm di tích	88
3.4 Giải pháp bảo tồn lễ hội đền Thượng.....	94
3.5. Tôn tạo di tích	95
3.6. Phát huy giá trị của di tích	96
KẾT LUẬN	99
TÀI LIỆU THAM KHẢO	101

PHẦN MỞ ĐẦU

1. Lý do chọn đề tài

Trong suốt chặng đường dài và phát triển của lịch sử dân tộc Việt Nam, từ buổi sơ khai đấu tranh chinh phục tự nhiên đến quá trình dựng làng, giữ nước, ông cha ta đã để lại nguồn di sản vô cùng quý giá là hàng ngàn, hàng vạn di tích với nhiều loại hình khác nhau như: Di tích khảo cổ học, di tích lịch sử, di tích kiến trúc nghệ thuật, danh lam thắng cảnh... nằm rải rác khắp mọi miền của đất nước. Nguồn di sản ấy là sự hội tụ kết tinh của văn hoá dân tộc và các di tích còn lại đến ngày nay là minh chứng cho sự trường tồn của dân tộc Việt Nam, con người Việt Nam, văn hoá Việt Nam. Trong các loại hình di tích đó thì loại hình di tích kiến trúc nghệ thuật chiếm phần lớn bao gồm đình, chùa, đền, miếu, quán... Mỗi một di tích đều tiềm ẩn dưới vẻ rêu phong cổ kính là một Bảo tàng sống ngoài trời về kiến trúc, nghệ thuật trang trí, điêu khắc và cả phong tục tập quán cổ truyền. Là nơi gửi gắm những khát vọng, ước mơ về một cuộc sống ấm no, hạnh phúc, nơi thể hiện lòng biết ơn các vị thần bảo trợ cho làng, các vị anh hùng dân tộc. Đồng thời, nó cũng là tài sản vô giá của cộng đồng, nơi di tích đó tồn tại. Góp phần khẳng định tính “*đậm đà bản sắc dân tộc*” của nền văn hoá Việt Nam. Góp phần tích cực vào công cuộc phát triển kinh tế và quảng bá nét đẹp truyền thống lịch sử của văn hoá Việt tới cộng đồng Quốc tế.

Di tích lịch sử văn hoá đặc biệt là các công trình tôn giáo, tín ngưỡng không chỉ là nơi thờ tự, tưởng niệm mà đó còn là nơi diễn ra các sinh hoạt văn hoá truyền thống, nơi tụ họp của cả dân làng. Cũng giống như bao vùng quê khác, xã Khánh Phú, huyện Yên Khánh, tỉnh Ninh Bình là một vùng quê thanh bình với những cánh đồng lúa bát ngát uốn lượn theo triền đê sông Đáy. Đây là một vùng quê giàu các giá trị văn hoá truyền thống. Theo con đường chạy dọc khắp xã còn tồn tại các di tích như ngôi đền thờ danh nhân Lê Bá

Dù, theo như lời kể của các cụ cao niên trong xã, đền được dựng vào thời vua Tự Đức năm Kỷ Ty (1857), tiếp đến là đền thờ Lịch Lộ Đại Vương ở thôn Yên Vệ và mái chùa Phúc Hào nằm cạnh đền thờ Lịch Lộ Đại Vương, chùa được xây dựng vào thời Nguyễn. Đặc biệt và đáng chú ý hơn cả là đền Thượng và chùa Phúc Long ở thôn Yên Vệ, xã Khánh Phú là một di tích cổ, đền Thượng là nơi thờ Thiền sư Giác Hải, còn chùa Phúc Long lại là nơi thờ thân mẫu của Thiền sư và cũng là nơi trước kia Thiền sư từng trụ trì. Tuy cụm di tích này không nổi tiếng bề thế về quy mô và cảnh quan như nhiều ngôi đền, ngôi chùa khác song ở đây lại tiềm ẩn nhiều giá trị về mặt văn hoá và nghệ thuật đáng được quan tâm và nghiên cứu.

Do sự khắc nghiệt của khí hậu, sự biến đổi cách nhìn nhận của xã hội và chiến tranh liên miên trong lịch sử nên những di tích còn lại không nhiều, trong đó có nhiều di tích đang trong tình trạng xuống cấp trầm trọng có nguy cơ bị phá huỷ hoặc dần đi vào lãng quên, biến mất hẳn. Trong điều kiện được làm chủ đất nước, làm chủ di sản văn hoá đất nước mình nên việc nghiên cứu, tìm hiểu giá trị và góp phần bảo tồn, phát huy các giá trị văn hoá ngày càng được chú trọng. Là một sinh viên học chuyên ngành Bảo tàng của Trường Đại học Văn hoá Hà Nội với mong muốn tìm hiểu sâu về lịch sử văn hoá địa phương mình, được sự đồng ý của Khoa Bảo tàng và Giảng viên hướng dẫn, tôi đã chọn đề tài: ***“Tìm hiểu cụm di tích Đền Thượng và Chùa Phúc Long, xã Khánh Phú, huyện Yên Khánh, tỉnh Ninh Bình”*** làm khoá luận tốt nghiệp Đại học chuyên ngành Bảo tàng. Hy vọng khoá luận của tôi sẽ góp phần nhỏ vào việc bảo tồn và phát huy giá trị di sản văn hoá của dân tộc.

2. Mục đích nghiên cứu.

Tìm hiểu khái quát về xã Khánh Phú, huyện Yên Khánh, tỉnh Ninh Bình.

Nghiên cứu những nguồn tư liệu đã viết về di tích đồng thời nghiên cứu trực tiếp di tích thông qua các di vật, hiện vật, kiến trúc nghệ thuật để xác định niên đại khởi dựng, quá trình tồn tại của đền Thượng, chùa Phúc Long và di vật được thờ trong di tích.

Làm sáng tỏ về giá trị kiến trúc, điêu khắc, nghệ thuật và lễ hội của cụm di tích.

Nghiên cứu thực trạng di tích từ đó đưa ra các giải pháp bảo tồn và phát huy giá trị của cụm di tích.

3. Đối tượng và phạm vi nghiên cứu

+ *Đối tượng nghiên cứu:*

Đối tượng nghiên cứu chính của khóa luận là cụm di tích đền Thượng và chùa Phúc Long thuộc xã Khánh Phú. Ngoài ra, có phần mở rộng nghiên cứu đến một số di tích kiến trúc khác trong xã có liên quan về không gian văn hoá và lễ hội. Đồng thời cũng tìm hiểu và nghiên cứu các nhân vật được thờ trong di tích và một số nhân vật cùng thời có liên quan như: Thiền sư Dương Không Lộ, Thiền sư Từ Đạo Hạnh, Thiền sư Nguyễn Minh Không.

+ *Phạm vi nghiên cứu:*

Về thời gian: Với các giá trị văn hoá nghệ thuật của cụm di tích Đền Thượng và chùa Phúc Long từ khi hình thành cho đến nay.

Về không gian: Nghiên cứu cụm di tích Đền Thượng và chùa Phúc Long trong không gian lịch sử văn hoá của vùng đất Khánh Phú.

4. Phương pháp nghiên cứu

Phương pháp luận khoa học của chủ nghĩa Mác Lênin: Duy vật lịch sử và duy vật biện chứng.

Phương pháp nghiên cứu chuyên ngành: Sử học, Bảo tàng học, Dân tộc học, Xã hội học, Mỹ thuật học...

Phương pháp khảo sát điền dã tại cụm di tích áp dụng các kỹ năng quan sát, đo vẽ, miêu tả, so sánh, chụp ảnh.

5. Bố cục khóa luận

Ngoài phần mở đầu, kết luận, tài liệu tham khảo, phụ lục, bố cục khóa luận gồm 3 chương:

Chương 1: Khái quát về lịch sử hình thành và tồn tại của cụm di tích Đền Thượng và chùa Phúc Long.

Chương 2: Giá trị kiến trúc – nghệ thuật và lễ hội của cụm di tích Đền Thượng và chùa Phúc Long.

Chương 3: Vấn đề bảo tồn và phát huy giá trị của cụm di tích Đền Thượng và chùa Phúc Long.

Trong quá trình nghiên cứu đề tài này, tôi gặp không ít khó khăn về nguồn tài liệu viết về di tích, khả năng đánh giá về các di tích còn hạn chế. Song với sự cố gắng của bản thân và sự giúp đỡ tận tình của Ban quản lý di tích Đền Thượng và chùa Phúc Long, Ủy ban nhân dân xã Khánh Phú, Bảo tàng tỉnh Ninh Bình và đặc biệt là sự giúp đỡ tận tình của Giáo sư Bùi Tiến cùng các thầy cô trong khoa Bảo tàng Trường Đại học Văn hóa Hà Nội đã giúp tôi hoàn thành khóa luận tốt nghiệp của mình.

Mặc dù là sinh viên năm thứ tư nhưng chưa được tiếp xúc nhiều với thực tế và vẫn còn nhiều tri thức khoa học chưa được bổ sung nên không thể tránh khỏi thiếu sót và hạn chế trong cách đánh giá các vấn đề. Vì vậy, kính mong các thầy cô giáo, các chuyên gia, các nhà nghiên cứu đóng góp ý kiến để khóa luận tốt nghiệp của tôi được hoàn chỉnh hơn.

Xin chân thành cảm ơn!

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Trần Lâm Biền (2008) - *Diễn biến kiến trúc truyền thống Việt vùng Châu thổ Sông Hồng*, NXB VHTT, Hà Nội.
2. Trần Lâm Biền (2006) - *Tập hợp tài sản lịch sử mỹ thuật Việt Nam*.
3. Trần Lâm Biền (2003) - *Đồ thờ trong di tích người Việt*, NXB Văn hoá Dân tộc, Hà Nội.
4. Trần Lâm Biền (2001) - *Trang trí mỹ thuật truyền thống*.
5. Trần Lâm Biền, *Một con đường tiếp cận lịch sử*, Nxb Dân tộc Hà Nội
6. Đoàn Bá Cử (2003), *Hệ thống giá trị đặc trưng và nguyên tắc định hướng tu bổ di tích kiến trúc Việt Nam*, tạp chí di sản văn hoá – số 3
7. *Đại Nam nhất thống chí* tập 2, (1971), Nxb KHXH Hà Nội.
8. Trịnh Minh Đức (chủ biên), (2007), *Bảo tồn di tích lịch sử văn hoá*, Nxb Đại học Quốc gia Hà Nội.
9. Hồ Hoàng Hoa (1998), *Lễ hội nét đẹp trong văn hoá cộng đồng*, Nxb KHXH Hà Nội.
10. Nhiều tác giả (2000), *Hỏi đáp về văn hoá Việt Nam*, Nxb Văn hoá Dân tộc tạp chí Văn hoá nghệ thuật.
11. *Hồ sơ di tích đền Thượng và chùa Phúc Long*, Bảo tàng Ninh Bình.
12. Nguyễn Quốc Hùng (2003), *Truyền thống dân tộc trong việc bảo vệ và phát huy giá trị di sản văn hoá*, tạp chí Di sản văn hoá số 3.
13. Phan Khanh (1992), *Bảo tàng – Di tích – Lễ hội*, Nxb Văn hoá Thông tin Hà Nội.
14. Vũ Tam Lang (1999), *Kiến trúc cổ Việt Nam*, Nxb Xây dựng Hà Nội.
15. Trần Lâm, Hồng Liên (1999), *Những thành phần bao che trong kiến trúc gỗ cổ truyền của người Việt*, Tạp chí Kiến trúc số 3.
16. *Lịch sử Đảng bộ xã Khánh Phú, huyện Yên Khánh, tỉnh Ninh Bình* (1994), Nxb Sở VHTT - TT Ninh Bình.

17. ***Lịch sử Hà Nam Ninh*** tập 1, Phòng nghiên cứu lịch sử tỉnh Hà Nam Ninh xuất bản năm 1990.
18. Nhiều tác giả - ***Lịch sử Việt Nam***, tập 1, Phòng nghiên cứu lịch sử xuất bản năm 1990.
19. Ngô Sỹ Liên (2000), ***Đại Việt sử ký toàn thư***, Nxb Văn hoá Thông tin, Hà Nội.
20. Ngô Vy Liên (1999), ***Tên làng xã và địa dư các tỉnh Bắc kỳ***, Nxb Văn hoá Thông tin, Hà Nội.
21. ***Luật di sản văn hoá sửa đổi bổ sung và các văn bản hướng dẫn thi hành ban hành năm 2010***, Nxb Chính trị Quốc gia, Hà Nội.
22. Nguyễn Thị Minh Lý (chủ biên) (2004), ***Đại cương về cổ vật Việt Nam***, Trường Đại học Văn hoá Hà Nội.
23. Hà văn Tấn (1993), ***Chùa Việt Nam***, Nxb KHXH, Hà Nội.
24. Nguyễn Trãi, ***Dư địa chí***, Nxb Sử học (1960)
25. Lê Trung Vũ (chủ biên) (1992), ***Lễ hội cổ truyền***, Nxb KHXH Hà Nội.